

Владислав ВЕРСТЮК,

професор, доктор історичних наук,
заслужений діяч науки і техніки України

УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА: ВСТУП ДО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті йдеться про те, що після падіння самодержавства в Російській імперії у Києві постала Українська Центральна Рада. Свою політичну стратегію вона будувала на гаслі здобуття національно-територіальної автономії України у федеративній демократичній Російській республіці.

Підписання Брестського мирного договору свідчило про успіх молоді непрофесійної української дипломатії. Це був перший серйозний акт УНР на міжнародній арені. Але за обставин, що на той момент склалися в Україні, він мало важив. По-кращити ситуацію могла лише стороння військова допомога, яку можна було чекати лише від країн Четверного союзу і яка обернулася окупацією українських земель.

Ключові слова: Центральна Рада, Генеральний секретаріат, Україна, окупація, міжнародна арена.

Початок березня 1917 року став кінцем для Російської імперії, яка не витримала випробування Першою світовою війною. Тому були свої пояснення та причини, насамперед запізнiла, а отже, слабка модернізація суспільства, зокрема невирішеність національного питання, від чого потерпала більшість населення країни. Падіння самодержавства давало шанс на зміни, новостворений Тимчасовий уряд декларував свою схильність до процесів оновлення, насамперед демократизації.

Українці з ентузіазмом зустріли революцію. 20 березня у Києві постала Українська Центральна Рада, яка очолила національно-визвольний рух. Свою політичну стратегію вона будувала під гаслом здобуття національно-територіальної автономії України у федеративній демократичній республіці Росії. Це гасло було характерним для української політики з часів М.Костомарова та М. Драгоманова, ним оперував під час революції 1905–1907 рр. М. Грушевський, він активно заговорив про національно-терито-

ріальну автономію у березні 1917 року. Ідею рішуче підтримали всі українські політичні партії та схвалив Всеукраїнський національний конгрес. Сильною стороною федералістсько-автономістської моделі було те, що вона дозволяла в умовах Першої світової війни ставитилегітимно «українське питання» перед Тимчасовим урядом і російською політичною елітою, не наражаючись на звинувачення у сепаратизмі. Однак у цієї моделі були й слабкі сторони. Зокрема, визначаючи повноваження автономії і федерації, М. Грушевський стверджував, що «право заграничної політики належить тільки до союзної держави, а не держав-частей. Так само провід військовими силами і флотом держави»¹. Центральна Рада довгий час намагалася дотримуватися цього припису. Генеральне секретарство міжнародних справ було створено лише через місяць після проголошення Української Народної Республіки – 22 грудня 1917 р. Безумовно це не могло не призвести до негативних наслідків. Насамперед вони позначилися на тому, що зовнішній світ недоотримував інформацію про події в Україні, про діяльність Центральної Ради. Іноді зовнішньополітичну пасивність Центральної Ради важко було пояснити, наприклад, коли до Києва у травні завітав французький міністр військових справ відомий соціаліст Альбер Тома, комітет УЦР вирішив не брати участі у його вітанні².

А між тим союзники були серйозно занепокоєні станом Росії і її можливостями продовжувати війну. 3 липня довірена особа Альбера Тома Жорж Петі передав до Парижа таку інформацію: «Німецький елемент зацікавлений у тому, щоб підштовхнути Україну до руху, який шваби сподіваються довести до розпаду Росії. Їх репрезентує Грушевський, президент Ради, якого ще не так давно австріяки призначили професором історії у Львові»³. Тобто український рух подавався як шкідливий, сепаратистський. У липні 1917 року до Петрограда прибув новий французький посол Ж. Нуланс. Він був налаштований проти автономії України і під час зустрічі з О. Шульгиним не радив Центральній Раді ускладнювати ситуацію Тимчасовому урядові. Коли у серпні 1917 року в російській пресі з'явилися безпідставні і голослівні звинувачення УЦР в співпраці з німцями, до Києва приїхав повірений посла Жан Пелісьє. Метою його візиту був збір інформації про Україну, український рух та Центральну Раду. Очевидно, що такої інформації західним державам гостро бракувало. За три тижні перебування в Києві він мав численні зустрічі з багатьма українськими політичними діячами, в тому числі М. Грушевським, В. Винниченком, С. Петлюрою, О. Шульгиним, в результаті зібрав важливу інформацію про український рух, яку виклав у розлогодному звіті до міністерства закордонних справ Франції. Пелісьє писав про самотність і оригінальність українського національного руху, із зустрічей з лідерами УЦР виніс враження, що вони серйозні люди, «котрі знають, що хочуть і котрих ніщо не відверне

від накресленого шляху. Всі вони – революціонери-демократи...»⁴. Пелісьє, на відміну від свого шефа Нуланса, вважав що Франція не має права знехтувати українським рухом, вона мусить його перехопити і спрямувати. Однак посол відправив звіт до Франції лише наприкінці жовтня, коли Петроградом заволоділи більшовики, а в політичному відділі Міністерства закордонних справ у Парижі цей звіт отримали з великим запізненням, лише на початку грудня, тоді ситуація в Україні стала зовсім іншою⁵.

Влітку 1917 року ситуація в Україні зацікавила Німеччину, 9 серпня канцлер Міхаеліс обговорив її на нараді з верховним військовим командуванням. Було вирішено зібрати якомога більше інформації про український рух і вести справи так, щоб він став дружнім Німеччині⁶. Пригадаємо, що в Німеччині на початку ХХ ст., а особливо в часи Першої світової війни були надзвичайно сильно поширені ідеї Середньої Європи (Mitteleuropa). Німецька стратегія під час війни базувалась на ідеї відірвання від Росії значних територій у Центральній та Східній Європі. Отже, обидві воюючі сторони ще з літа 1917 р. тримали ситуацію в Україні на контролі.

Країни Антанти не бачили потреби розділяти Росію. Вони висловлювалися за відновлення Польської держави, але не мали чітких уявлень, що робити з територіями між Польщею та Росією, тобто Україною та Білоруссю. Тому негативно ставилися до українського націоналістичного руху. Він сприймався як німецько-австрійський вибір, спрямований на послаблення Антанти й США. Їх національним інтересам відповідало збереження Росії, а «українське питання» розглядалося лише як внутрішня проблема Росії. Росія була союзником у Першій світовій війні, а після війни повинна була стати головною противагою відродженню німецького імперіалізму. Англія і Франція схилилися до ідеї перетворення Росії в демократичну країну, в якій українці отримають культурну автономію⁷. Після падіння Тимчасового уряду в Петрограді та проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки зацікавлення Антанти Україною значно зросло. В розбурханому революцією російському морі Україна виглядала як острів з відносним порядком. Це створило надії на можливість продовження боротьби на Східному фронті. У листопаді 1917 року французький посол у Петрограді Ж. Нуланс запропонував українській державі позику на придбання необхідного військового спорядження.

Захоплення більшовиками Ставки російської армії в Могильові змусило переїхати до Києва військові місії Англії, Франції, Італії, Японії, Румунії, Сербії та Бельгії. Після проголошення УНР та невизнання більшовицького РНК центральним урядом Росії Центральна Рада мусила розпочати власну міжнародну діяльність. О. Шульгин 27 листопада (9 грудня) 1917 р. уперше звернувся з офіційною нотою до урядів Антанти, в якій повідомив про відсутність у Росії центральної влади, а також про те, що Генеральний

Секретаріат є повноцінним незалежним урядом. На основі заяв Секретаріату міжнародних справ головним зовнішньополітичним завданням було домогтися міжнародної підтримки своєї діяльності. Йшлося про зовнішню військову та фінансову допомогу для зміцнення української державності й боротьби з агресією радянської Росії.

У цей період пріоритетом зовнішньої політики України було проголошено боротьбу за загальний мир «без анексій і контрибуцій». Генеральний Секретаріат 11 (24) грудня 1917 р. звернувся до всіх воюючих і нейтральних держав із офіційною нотою, в якій зазначив, що «Українська Народна Республіка, маючи тепер на своїй землі свій фронт, виступає самостійно в міжнародних справах на чолі з своїм урядом...»⁸.

Попередньо нота була обговорена і схвалена Малою радою. В ній декларувалися принципи, на яких УНР вважала за необхідне вести мирні переговори. Зокрема, мир повинен бути загальним, він повинен забезпечити всім народам право на самовизначення, не допускати ні анексій, ні контрибуцій. Посилаючись на проголошення III Універсалом Української Народної Республіки, Генеральний Секретаріат підкреслював своє право на міжнародні зносини і застерігав, що влада РНК «не простягається на Українську Республіку», а також, що мир «може мати силу для Української Республіки тільки тоді, коли його умови прийме і підпише правительством Української Народної Республіки».

Генеральний Секретаріат закликав уряди всіх країн негайно припинити бойові дії та скликати мирну конференцію. Проте місія завершення світової війни була не під силу українській дипломатії, світовими процесами керували набагато потужніші сили. Водночас потрібність цієї ініціативи із закликами до російського Раднаркому призвела до настороженості та недовіри у країн Антанти та США.

Ситуація в Україні погіршувалася з кожним днем і вимагала розв'язання. З огляду на це 5(18) грудня 1917 р. представник Франції генерал Ж. Табуї за дорученням французького уряду спеціальною нотою встановив офіційні відносини Франції з Україною і обіцяв допомогу⁹. Позиції визнання України як нової держави, однак не торкаючись питання її незалежності від Росії, дотримувався прем'єр-міністр Франції Клемансо. Зацікавленість подіями в Україні почав виявляти англійський уряд. На його пропозицію 23 грудня 1917 р. у Парижі було проведено англо-французьку конференцію в справі України. Конференція виявила, що ні британський, ані французький уряди недостатньо знають ситуацію в Україні й, отже, не можуть її належно оцінити. Тому конференція вирішила надати допомогу Україні, але ще не визнавати її уряду. На конференції було також підписано таємну англо-французьку конвенцію у справі дій на Півдні Росії. Територію Півдня Росії було поділено на англійську (Дон, Кавказ, Закавказ-

каззя і Курдистан) і французьку (Україна, Крим, Бессарабія) зони впливу. Країни Антанти загалом і надалі будуть дотримуватися русофільського курсу. Така позиція не могла викликати задоволення в українських урядових колах. Загострилися відносини між французьким представництвом і українським урядом, пом'якшити які могло лише визнання УНР.

Рішенням французького уряду генерал Ж. Табуї 26 грудня 1917 р. був призначений комісаром при Генеральному Секретаріаті України, якому він вручив офіційне повідомлення про це 3 січня 1918 р. В. Винниченко 4 січня 1918 р. в урочистій обстановці прийняв дипломатичних представників Франції. Під час прийому Ж. Табуї зробив заяву: «Я запевняю Вас у тому, що Франція, яка робить цей урочистий жест, підтримає усіма силами, матеріально і морально, всі зусилля, які робитиме Українська Республіка, щоб іти тим шляхом, який накреслили собі союзники і яким вони далі непохитно йтимуть у повній свідомості свого обов'язку і свого права перед демократіями світу і людства». Зрештою, цього дня французький уряд визнав офіційно український уряд як «де факто незалежний уряд». Великобританія призначила своїм представником в Україні тодішнього генерального консула в Одесі Пінктона Баге, котрий переїхав до Києва. Представник британського уряду, передаючи В. Винниченку грамоту про своє призначення, зазначив, що уряд Його Королівської Величності підтримав всіма силами уряд України в додержанні порядку і в боротьбі з державами Четверного союзу, ворогами демократії і гуманізму.

Отже, представники Антанти намагалися втримати Східний фронт у війні з державами Четверного союзу за допомогою України. Військовою силою для цього повинні були стати українізовані військові сили Південно-Західного фронту, чехословацького корпусу, що тоді перебував на території України, та частини польського корпусу генерала Довбор-Мусніцького. Однак визнання України і теоретичні обіцянки Антанти у справі допомоги їй значно запізнилися. Тоді більшовики розпочали переговори з Німеччиною про «мир без анексії і контрибуції». 13 листопада німці згодилися на переговори, які почалися у Брест-Литовському 20 листопада. Союз визволення України телеграфно інформував УЦР про те, що коли вона не візьме участь у мирних переговорах, то Четверний союз підпише його з більшовиками.

Боротьба за мир у тій формі, яку надав їй Ленін, була добре продуманим засобом боротьби за владу. Ленін зберіг її у своїх руках. Фронт швидко розпадався. В Україні більшовики проводили шалену пропаганду проти непопулярної війни та Центральної Ради. Кінець 1917 року пройшов у загостренні українсько-більшовицьких відносин. На початку грудня Раднарком оголосив Центральній Раді ультиматум, а згодом вдався до прямих військових дій.

Радянська історіографія завжди подавала ленінську лінію щодо переговорів у Бресті як єдино правильну, яка тільки і привела країну до завоювання «мирної передишки». У чому полягала ця «передишка» для Росії, важко зрозуміти, адже рівень життя у 1918 році катастрофічно знизився навіть порівняно з 1917-м. Голод став повсякденною реальністю міського життя. Промислове виробництво практично зупинилося, війна із зовнішнього фактора перетворилася у фактор внутрішній. Росія позбулася союзників на міжнародній арені, опинилася надовго у самоізоляції. Єдине, що за таких умов вистояло і зміцнило свої позиції, це була влада більшовицької партії і її вождя. Сепаратний мирний договір з країнами Четвертого союзу створив паузу тільки для цих країн. Ліквідувавши у листопаді 1917 року Східний фронт, Німеччина і Австро-Угорщина перекинули свої війська на захід, де вперше за весь хід війни отримали кількісну перевагу сил. Війна продовжувалася ще майже рік, сіючи розруху і смерть.

Завершальний рік Світової війни вніс значні корективи у хід міжнародного революційного руху, докорінно переписавши сценарій передбачуваної світової революції. За соціал-демократичними канонами, сформованими задовго до війни, світова революція повинна була розпочатися у Німеччині, яка, і тільки яка, мала забезпечити її перемогу. На початку 1918 року Німеччина й особливо Австро-Угорщина стояли на порозі великих соціальних потрясінь. Саме на них вказували і розраховували ліві комуністи на чолі з М. Бухаріним, відстоюючи гасло революційної війни. Ленін доклав неймовірних зусиль для нейтралізації лівих комуністів, в черговий раз продемонстрував свою необмежену владу над верхівкою більшовицької партії. Водночас за допомогою Брестського миру питання про революцію у Німеччині було відкладене до осені. Як наслідок, головним плацдармом світової революції стала Росія, завдяки чому помітно виріс і авторитет Леніна. Саме у 1918 році його фігура набула планетарного масштабу, відтіснивши на другий план вождів німецької соціал-демократії К. Лібкнехта та Р. Люксембург.

Чи передбачав всі ці наслідки у повному обсязі у листопаді 1917 року Ленін, сказати непросто, але те, що його дії мали саме таке спрямування, не викликає сумніву. «Брест» почався з розвалу старої армії, а, вивівши у такий спосіб Росію з війни, викликав бурхливу ланцюгову руйнівну реакцію у всіх сферах державного, політичного, економічного і соціального життя. Метафорично ситуація нагадувала землетрус. Не передбачивши заздалегідь такого повороту справ, годі було розраховувати на порятунок. Саме в таке випробування «мирним» ленінським землетрусом потрапили керівники Української Народної Республіки.

Українська влада розуміла політичну ціну миру, в III Універсалі підкреслювалось прагнення УЦР твердо стояти «на тому, щоб мир було встанов-

лено якнайшвидше». Рада обіцяла зробити все для того, щоб змусити і союзників, і ворогів «негайно розпочати мирні переговори»¹⁰, проте вона намагалася зробити це у відповідності до норм міжнародного права, не порушуючи зобов'язання до країн Антанти, яких розглядала як своїх союзників. Сама ініціювати будь-які кроки до реального завершення війни Центральна Рада не наважувалася, бо це могло бути потрактоване Антантою як сепаратизм, та й сама Рада виходила з тези, що право на ведення мирних переговорів повинен мати лише центральний російський уряд, якого тоді не існувало. Для українських політиків було надзвичайно важливим визнання УНР Антантою, але остання, відстежуючи ситуацію в Росії та в Україні, не бажала втручатися у внутрішні справи Росії та офіційно визнавати УНР. Без такого визнання справа миру не рухалась, не реалізувались й ініціативи Генерального Секретаріату зі створення центрального російського уряду.

Більшовики повною мірою використали ці обставини на свою користь. 13 листопада вони звернулись до німців з пропозицією негайного перемир'я, 16 листопада рейхсканцлер Гертлінг повідомив рейхстаг про початок переговорів... Лише 21 листопада Мала рада присвятила своє надзвичайне засідання справі миру та перемир'я. Екстраординарний характер засідання був продиктований телеграмою головнокомандувача Румунським фронтом генерала Щербачова, який повідомив, що за згодою військово-революційного комітету фронту та після порозуміння з командуванням румунських військ він «вирішив заключити на певних умовах перемир'я по всіх фронтах російських і румунських армій до заключення миру центральними правительствами»¹¹. Засідання 21 листопада було бурхливим, дискутували щодо різних підходів до вирішення проблеми, зрештою 29 голосами «за» та 8 – «проти» було ухвалено резолюцію, запропоновану українськими есерами та есдеками. УЦР визнала за необхідне «негайно приступити до перемир'я» та повідомити про це союзників. У резолюції йшлося, що «справу миру від імені всієї Російської Республіки може вести лише центральний соціалістичний орган федеральної влади», що спроби створити такий орган до цього часу не увінчалися успіхом. УЦР повідомляла, що приступає «до негайного вироблення конкретної програми миру»¹², яка буде запропонована від імені УНР всім народам Росії, а також обом сторонам конфлікту. Рада вирішила послати представників Генерального Секретаріату на fronti для ведення переговорів про перемир'я.

Отже, українські політики намагалися апелювати до світової громадськості, суспільної свідомості громадян Росії і України, але до її закликів ніхто не поспішав прислуховуватись. Представники Антанти вели себе більш ніж обережно у ставленні до новопроголошеної УНР. Керівник французької військової місії у Румунії генерал Бартельо 30 листопада ін-

формував офіційний Париж: «Питання поведінки щодо України постало перед нами тоді, коли російська влада покинула Київ, а її замінила “Рада” з владними повноваженнями у повному обсязі. [...] Оскільки російський уряд все ще не існує, а українська Рада стає дедалі більше мішенню для німецьких і більшовицьких дій, я доводив до вашого відома моє глибоке переконання діяти і не залишити добрих елементів відданих самим собі, які стануть жертвою лише тих, хто їх найбільше оброблятиме.

Одержавши ваше схвалення, я свої дії спланував таким чином: послати в Київ французьку місію, яка увійде в контакт з українською владою під приводом постачання харчів на румунський фронт. Політичні дії цих офіцерів повинні б обмежитися антинімецьким напрямком, внутрішнім порядком і утриманням фронту [...] У жодному разі не піднімати питання про мир»¹³. Для українського уряду було аж надто важливо добитись власного дипломатичного визнання країнами Антанти, про це у Києві генералові Табуї говорив генеральний секретар міжнародних справ О. Шульгин. Проте уряд Франції, побоюючись в майбутньому звинувачень від російського небільшовицького уряду у підтримці сепаратизму, вів себе обережно. Лише 3 грудня до Києва прибули військові союзні місії, які залишили ставку у Могильові, але жодних офіційних декларацій вони не зробили. 6 грудня керівник французької військової місії у Петрограді генерал Ніссель повідомив голові французького уряду та військовому міністрові таке: «...ми повинні підтримувати український уряд, але офіційне визнання, здається, передчасне. Теперішня тактика (уряду) України не дозволяє знати точно, що він чинитиме в майбутньому»¹⁴.

Тим часом 2 грудня 1917 р. у Брест-Литовському більшовицька делегація підписала з представниками командування німецького та австро-угорського східного фронту договір про перемир'я, який передбачав підготовку і підписання у найближчий час мирного договору. Лише за таких обставин у діячів УЦР почало з'являтися розуміння, що вони не встигають за розвитком подій. Перед ними постала дилема. Або зволікати, залишатися на старих позиціях, очікуючи позитивних знаків від Антанти, і остаточно втратити вплив у армії, що, своєю чергою, могло обернутися великими неприємностями, або міняти тактику. Треба було в якийсь спосіб перехопити ініціативу в більшовиків, які постійно випереджали українців, ставлячи їх чим далі у все скрутніше становище.

«Ініціатива була не наша, – згадував В. Винниченко. – Ми мусили взятися за цю справу, щоб зовсім не оскандалитися перед своїми масами, й то тільки після того, як більшовики вже вступили в переговори з німецьким командуванням»¹⁵. Про свій намір стати «на дороги самостійних міжнародних відносин» Генеральний Секретаріат оголосив у ноті до всіх воюючих і нейтральних країн у справі миру від 11 грудня¹⁶. Оголошуючи про

своє прагнення взяти участь у брестських мирних переговорах, Генеральний Секретаріат наполягав на тому, щоб остаточне завершення справа миру знайшла на міжнародній конференції всіх воюючих держав.

Підштовхувані силою обставин, українці втягувалися у переговорний процес, який ініціювали більшовики і представники Четверного союзу. Зважитися на такий крок було для керівників УНР справою непростою. Їхні зовнішньополітичні симпатії залишалися на боці Антанти. Крім того, і Грушевський, і Винниченко не раз звинувачувалися в австро- і германофільстві російською громадською думкою. Вступ до переговорів міг викликати нову хвилю звинувачень. Про те, що українці прагнуть не спалювати мости у відносинах з країнами Антанти, свідчив виступ генерального секретаря міжнародних справ О. Шульгина на VIII загальних зборах УЦР, що відкрилися 12 грудня. Він наголошував, що уряд УНР іде відмінним від більшовиків шляхом: «Большевики хочуть заключити сепаратний мир, ми ж на це не згодні, ми не допустимо, щоб німці та австрійці перекидали свої полки на англійців, французів та інших. Ми стоїмо за загальний мир»¹⁷. Зрозуміло, що це було сказано в надії бути почутими у Парижі та Лондоні. Однак напівофіційні стосунки з Антантою так і не вдалося перевести у статус офіційних.

Тим часом німці швидко зрозуміли, що присутність українців у Бресті дасть їм додаткові важелі впливу на переговорний процес. Тому вже 13 грудня 1917 р. делегації Німеччини та її союзників на переговорах у Брест-Литовському повідомили Київ, що «готові привітати участь представників Української Народної Республіки в мирових переговорах в Бересті-Литовським»¹⁸. Після кількаденного і бурхливого обговорення проблеми мирних переговорів на VIII загальних зборах було схвалено, що «Центральна Рада постановляє взяти участь у мирних переговорах від імені Української Республіки нарівні з іншими державами і підтверджує постанову Генерального секретаріату про негайну послілку делегації для участі в мирних переговорах»¹⁹. Склад делегації до Брест-Литовського назвали центральні комітети УПСР та УСДРП. Головою делегації призначили В. Голубовича, а членами – М. Левитського, М. Любинського, М. Полоза та О. Севрюка.

28 грудня 1917 р. (9 січня 1918 р. за н. ст.) у Брест-Литовську розпочалося перше пленарне засідання мирної конференції. В ній брали участь близько 400 офіційних і неофіційних представників країн-учасниць. Українська делегація була однією з найменш чисельних і досвідчених, але поводи́ла себе активно та відважно, боронячи національну справу. Керівник австро-угорської делегації граф О. Чернін у своєму щоденнику залишив характерний запис: «Українці різко різняться від російських делегатів. Вони багато менш революційні і непомірно більше цікавляться власним краєм як загальним соціалізмом... їх змагання спрямовані на те, щоби стати якомога хутче самостійними. Вони ще не зовсім ясно здають собі

справу: чи це має бути повна міжнародна самостійність, чи самостійність у рамках російської федеративної держави. Видко, що дуже Інтелігентні українські делегати мають намір ужити нас як відбивної площини, щоб тим легше скочити на большевиків. Вони йшли на те, щоби ми признали їх самостійність, а тоді вони виступлять із цим *fait accompli* (довершеним фактом) перед большевиками, які будуть приневолені прийняти їх як рівноправних при підписуванні миру»²⁰.

Як влучно відзначив О. Чернін, першим нагальним завданням делегації УНР було ствердження себе повноправною і окремою політичною стороною. 29 грудня це питання розглядалося конференцією і було позитивно вирішено. Від імені держав Четверного союзу О. Чернін офіційно заявив: «Ми признаємо українську делегацію самостійним і уповноваженим представництвом УНР»²¹. Аналогічна за характером заява була зроблена Л. Троцьким. Він оголосив, що «не бачить жодної перешкоди для участі української делегації в мирових переговорах». Остання, підкреслив нарком іноземних справ РСФРР, «виступає як самостійна делегація, і такою признає її російська делегація»²².

Декларуючи власну позицію на переговорах, українська делегація опиралася на ноту Генерального Секретаріату від 11 грудня. Та однозначно негативне ставлення країн Антанти до брестських переговорів перекреслювало надію на загальний мир, він мав носити сепаративний характер. Але наскільки він буде прийнятним для України, хвилювало і делегацію, і Центральну Раду. Українці виступили з вимогою забезпечення територіальної цілісності УНР, тобто «приєднання до України – Холмщини, Підляшшя й плебіситу в Східній Галичині, північній Буковині та Закарпатській Україні»²³.

Подібна позиція виглядала територіальною претензією до Австро-Угорщини і викликала різке заперечення австрійської делегації. 1 лютого О. Чернін та М. Гофман вирішили діяти з позиції сили й виставили українській стороні ультимативні вимоги або підписувати договір на запропонованих ними умовах, або залишити конференцію ні з чим. На це наступного дня українська делегація відповіла своїми контрумовами. Виявилось, що не лише для українців, але і для німців, і для австрійців договір мав dokonane значення. Український ресурс давав шанс на успішне продовження війни, без нього країни Четверного союзу чекала близька катастрофа. 2 лютого німці та австрійці фактично згодилися на обговорення українських вимог:

1. Визнання УНР.
2. Визначення українських кордонів з включенням Холмщини до складу УНР.
3. Поставка Україною 100 тис. вагонів зерна до червня 1918 р.
4. Підписання окремої угоди про Галичину²⁴.

Загалом переговори просувалися для української делегації успішно. Характеризуючи їхній хід, член уряду, міністр УНР М. Ткаченко 22 січня на дев'ятих загальних зборах УЦР відзначив: «Умовами згоди досягнуто з нашого боку найбільшого, що тільки можна було досягнути. Українському народові забезпечено право національного самовизначення всюди, де він живе в більшості, в тому числі в Холмщині та на Підляшші. З Галичиною справа вирішується на користь нашого народу, тобто панування українського народу забезпечується в тій частині, яку він заселює. Згідно з торговельною частиною мирного договору, ввіз товарів із-за кордону і вивіз їх з України є монополією Української держави [...] Договір буде сприятливий для нас, і забезпечує Україну від усяких зазіхань з боку середньоевропейських держав»²⁵. Дев'яті загальні збори 220 голосами «за» («проти» – 1, «утрималося» – 16) надали Раді Народних Міністрів право підписати договір²⁶. Власне, це право декількома днями раніше було деклароване IV Універсалом.

О. Севрюк згадував, що в уряді не виникло якихось принципових заперечень щодо вироблених умов. Це пояснювалось насамперед ускладненням внутрішньої ситуації в Україні, викликаним наступом більшовицьких військ. Він писав, що в Києві атмосфера непевності «в завтрашньому дні була така велика, що Ц. Рада делегувала нам право ратифікувати майбутній мирний договір, на випадок, як би вона сама не в стані була цього зробити»²⁷.

Українська делегація швидко повернулася до Бреста. Почався останній, найдраматичніший етап мирних переговорів. Росіяни привезли представників харківського Народного секретаріату і намагалися подати ситуацію так, що влади Центральної Ради в Україні вже не існує, а повноправними представниками українців можуть бути лише уповноважені радянського уряду. Інсинуації Троцького були відкинуті українською делегацією і не знайшли розуміння у представників Четвертого союзу, але під цим приводом австро-угорська делегація намагалася зняти з обговорення галицьку проблему як свою внутрішню. Українцям довелося продемонструвати характер і витримку. Один із керівників німецької делегації генерал Гофман про цей момент згадував так: «В тих днях я дивувався з молодих українців. З цілою певністю вони знали, що крім евентуальної допомоги німців вони нічого за собою не мають і що їх уряд є поняттям фіктивним, а проте вони рішуче стояли в переговорах з графом О. Черніним при вимогах, які зголосили і не відступали від них ані на крок»²⁸. Австро-Угорщині, яка знемагала під тягарем воєнних, особливо продовольчих, проблем, мир був необхідний не менш ніж Україні, і Чернін відступив з умовою, що проблема Східної Галичини стане предметом окремої таємної угоди з Україною. Така угода про створення з українських земель Галичини і Буковини окремого коронного краю у складі Австро-Угорщини була підписана 26 січня. А наступного дня (точніше у 2 години 17 хвилин ночі)

представниками країн Четверного союзу та УНР був підписаний мирний договір, у преамбулі якого договірні сторони відзначили, що «вони хочуть сим вчинити перший крок до тривалого і для всіх сторін почесного світового миру, котрий не тільки має покласти кінець страхотам війни, але також має вести до привернення дружніх відносин між народами на полі політичному, правному, господарському і умовому»²⁹.

Відповідно було складено і основний текст договору. Він засвідчував завершення стану війни між договірними сторонами, їх бажання жити в мирі та дружбі. У ньому не було жодних анексіоністських та контрибуційних вимог, кордони між УНР і Австро-Угорщиною визначалися по довоєнних російських кордонах, а в межах передбачуваної Польщі їх повинна була остаточно визнати спільна комісія на підставі «етнографічних відносин і з узгодженням бажань населення». Сторони відмовлялися від взаємних претензій на відшкодування збитків, спричинених війною, обмінювалися військовополоненими, зобов'язувалися відновити взаємні економічні відносини, провести обмін надлишками сільськогосподарських та промислових товарів, встановлювати паритетні курси національних валют (1000 німецьких державних марок в золоті прирівнювалися 462 золотим карбованцям УНР).

Факт підписання Брестського мирного договору свідчив про успіх молоді непрофесійної української дипломатії. Це був перший серйозний акт УНР на міжнародній арені. Але за обставин, що на той момент склалися в Україні, він сам по собі мало що міг вирішити. На момент підписання договору УЦР і уряд УНР знаходилися в Житомирі, куди змушені були відступити. Їхнє становище було складним, покращити ситуацію могла лише стороння військова допомога, яку можна було чекати лише від країн Четверного союзу.

Питання про військову допомогу 30 січня обговорювалося Радою Народних Міністрів. Ініціював обговорення М. Порш, який висловився за доцільність такої допомоги, «по можливості, українськими полками»³⁰. Окремі сумніви бентежили М. Ткаченка: «...мабуть, краще дати большевизму вмерти власною смертю, почекати, поки народ знову не звернеться до нас, а тим часом формувати нове військо»³¹. Проте в підсумку він голосував за німецьку допомогу. До такого ж рішення прийшли чотири міністри з п'яти присутніх.

Того ж дня О. Севрюк, М. Левитський, М. Любинський підписали заклики до народів Австро-Угорщини і Німеччини з проханням допомоги. Особливу надію покладали на українців-галичан: «Гадаємо, що прийшов час, коли ці наші браття рам'я об рам'я з повертаючими воєнополоненими підуть на бій проти спільного ворога нашого свободолюбивого українського народу і принесуть йому свіжі сили для будови нової, свіжої потуги. Це хочемо сказати в важку годину з надією, що наш голос буде вислуханий»³².

Для німців та австрійців подібний поворот справи не був несподіванкою, зовсім не з альтруїстичних міркувань вони підписували угоду з делегацією УНР. «І для нас теж Україна була необхідна, як сила спомагаюча, і, очевидно, ми не могли відступити її большевкам [...], – писав генерал Е. Людендорф. – Треба було зрушити большевизм на Україні і встановити там такі порядки, які могли би дати нам військові користи: збіжжя й сирівців; з тією метою треба було посунутися вглиб країни»³³. У спільній австро-українській заяві відзначалося: «Висловлене з української сторони прохання про військову допомогу буде здійснене. Австро-угорські військові частини будуть переміщені на територію Української Республіки і можуть бути повернені назад, як тільки Центральна Рада того зажадає...»³⁴.

Отже, виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про те, що зовнішня політика була чи не найслабшою ланкою в діяльності УЦР, вона розпочалася із значним зволіканням і була запізнілою реакцією на дії більшовиків. В результаті Центральній Раді не вдалося домогтися свого визнання країнами Антанти, а мирний договір з Четверним союзом в довшій перспективі, після завершення Світової війни, компрометував українську державність в очах переможців.

¹ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С. 130.

² Українська Центральна Рада: документи і матеріали в 2 т. – Т. 1. – К. – 1996. – С. 84.

³ Косик В. Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917– лютий 1918). – Львів, 2004. – С. 49

⁴ Там само. – С. 76.

⁵ Там само. – С. 78.

⁶ Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Раппальского договора. Сборник документов в 2-х томах. – Т. 1. – Москва, Политиздат, – 1968. – С. 724.

⁷ Корнат М. Сім років. Геополітична революція в Центрально-Східній Європі (1914 – 1921 рр.) // Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.). – К. – Чернівці, 2017. – С. 73–74.

⁸ Шульгин О. Політика. – К., 1918. – С. 92.

⁹ Там само. – С. 98.

¹⁰ Українська Центральна Рада. Док. і матеріали у двох томах. – Т. 1. – С. 400.

¹¹ Там само. – С. 573.

¹² Там само. – С. 469.

¹³ Косик В. Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918). – Львів, 2004. – С. 113.

¹⁴ Там само. – С. 124.

¹⁵ Винниченко В. Зазнач. праця. – Ч. 2. – С. 199.

¹⁶ Українська Центральна Рада. Док. і матеріали у двох томах. – Т. 1. – С. 527–528.

¹⁷ Там само. – Т. 2. – С. 18.

¹⁸ Несук М. Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917 – 1918 рр. – К., 1999. – С. 37.

¹⁹ Нова рада. – 1917, 17 грудня.

²⁰ Берестейський мир з нагоди 10-х роковин. 9/II.1918 – 9/1928 р.: спомини та матеріали. – Львів–Київ, – 1928. – С. 206–207.

²¹ Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. – Т. 1. – Доба Центральної Ради.– Нью-Йорк, 1954. – С. 299.

²² Там само. – С. 298.

²³ Берестейський мир з нагоди 10-х роковин... – С. 151.

²⁴ Федюшин (Fedyshyn) О. Украинская революция 1917–1918 г. / пер. с англ. – М., 2007. – С. 92.

²⁵ Українська Центральна Рада. Док. і матеріали у двох томах. – Т. 2. – С. 121

²⁶ Там само.

²⁷ Берестейський мир з нагоди 10-х роковин... – С. 156.

²⁸ Там само. – С. 264.

²⁹ Українська Центральна Рада. Док. і матеріали у двох томах. – Т. 2. – С. 137.

³⁰ Там само. – С. 153.

³¹ Там само.

³² Цит. за: Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – С. 107.

³³ Берестейський мир з нагоди 10-х роковин. – С. 283–284.

³⁴ Нагаєвський І. Зазнач. праця. – С. 107–108.

Vladyslav VERSTIUK,
*Professor, Honored Worker
of Science and Technology of Ukraine*

CENTRAL COUNCIL OF UKRAINE: INTRODUCTION TO FOREIGN POLICY ACTIVITY

Abstract. The paper describes the time when after the fall of autocracy in the Russian Empire, the power was taken by the Central Council of Ukraine that subsequently led the national liberation movement. It formed its political strategy on the principle of obtaining national and territorial autonomy of Ukraine within the Federal Democratic Republic of Russia.

During this very period, the priority of Ukraine's foreign policy was to declare struggle for the common peace. The General Secretariat urged the governments of all countries to cease hostilities and convene a peace conference. However, the Ukrainian diplomacy was not capable to complete the World War I as the world's processes were driven by much more powerful forces.

The signing of the Brest Peace Treaty testified to the success of the young amateur Ukrainian diplomacy. This was the first earnest act of the UPR on the international scene. However, given the circumstances Ukraine experienced, it had small effect. The difference could have been made only by a third-party military aid from countries of the Fourth Alliance, which later resulted in the occupation of Ukrainian lands. Unfortunately, it turned into the occupation of Ukrainian lands.

The author emphasizes that wartime occupations acquire take the form of colonial exploitation and subordination regimes, which is clearly illustrated by the Central Powers' presence in Ukraine in 1918.

It is also concluded that the Central Council, willing to rescue Ukraine from one disaster, brought it new challenges.

Keywords: Central Council, General Secretariat, Ukraine, occupation, international scene.